

O Sekstovu kriteriju skeptičkoga nazora

*Nebojša Mudri**

Sažetak

*Članak pobliže istražuje kriterij, cilj i glavno ustrojbeno načelo skeptičkoga nazora, usredotočujući se prvenstveno na problematiku koju je Sekst Empirik iznio u svome poznatom djelu *Obrisi pironizma*. Rasprava će se uglavnom voditi oko pitanja što uopće znači živjeti »držeci se pojava«, što prema Sekstu vrijedi kao kriterij ili standard djelovanja onih koji ne zastupaju dogme, te kakva bi bila narav i koje bi bile izravne posljedice takva života. Mišljenja sam da je skeptički život, kako je prikazan u prvoj knjizi *Obrisi pironizma*, manjkav, nepoželjan i zapravo nemoguć za čovjeka te da krajnji rezultat skeptikovih nastojanja nije vrijedan napuštanja znanja. Proširujući doseg Sekstova poimanja τὸ φαivόμενα, ali zadržavajući njegovu kritiku doktrinarne filozofije, s umjerenom kantovskoga stajališta, iznijet ću argumente u prilog tezi da skeptičko stajalište ipak nije jedini prihvatljiv način filozofijskoga istraživanja te da postoji opcija koja bi očuvala mogućnost znanja o bitnim područjima ljudskoga života, a ne bi potonula u dogmatizam.*

Ključne riječi: pironovski skepticizam, živjeti držeci se pojava, neuznemirenost, epoché, perspektivizam

Uvod

U ovome radu bavimo se osnovama praktičnoga zahtjeva skeptičke filozofije Seksta Empirika, tematizirajući prvenstveno problematiku njegova djela *Obrisi pironizma*. U raspravi će biti govora o tome što znači živjeti držeci se pojava i koje bi bile izravne posljedice takva života. Mišljenja sam da je skeptički život, kako ga prikazuje Sekst, manjkav i zapravo nepoželjan za čovjeka, te da krajnji rezultat skeptikovih nastojanja nije vrijedan napuštanja znanja. Na temelju Sekstova shvaćanja mehanizma pojavljivanja i kritike doktrinarne filozofije, pokazat ću da skeptičko stajalište nije jedini prihvatljiv način filozofiranja te da postoji opcija koja bi očuvala znanje o bitnim područjima ljudskoga života, a ne bi potonula u dogmatizam. No najprije nekoliko riječi o skepticizmu i mjestu pironizma u njegovoj tradiciji.

* Nebojša Mudri, prof., doktorand na poslijediplomskom studiju filozofije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. E-pošta: nmudri@gmail.com

Za skeptičku je filozofiju najprije upitna čovjekova mogućnost postizanja pouzdanoga znanja. Ako postoje takvi koji tvrde da su našli istinu ili da se ona ne može naći, skeptik će ih specifičnom argumentacijom dovesti u stanje nesigurnosti, nakon čega će morati napustiti svoja prvotna stajališta i nastaviti, zajedno s njim, dalje istraživati. Najopćenitija i najjednostavnija historijska podjela skepticizma jest ona na *antički* (kojemu pripada i Sekst) te *moderni* skepticizam (koji se pojavljuje nakon Descartesa, za koga se ipak ne može reći da je skeptik, ali on uvodi sumnju ili dvojbu kao glavni tehnički termin pitanja o mogućnosti znanja i postojanja vanjskoga svijeta, što je općeprihvaćeno u skeptičkoj filozofiji nakon njega). Unutar samoga antičkog skepticizma razlikuju se dva glavna pravca: *pironovski skepticizam*, koji nosi ime po grčkome filozofu Pironu iz Elide (oko 360. — oko 270. pr. Kr.) te *akademski skepticizam*, nazvan po filozofskoj školi u kojoj se pojavio, a utemeljio ju je Platon.¹ Sekst Empirik sebe shvaća kao pripadnika i nastavljača ovoga prvog, zaoštrenijega i radikalnijega gledišta, a upravo iz njegova djela saznaje se najbitnije o pironizmu i argumentacijskim postupcima koje su pironovci poduzimali kako bi izliječili bolest dogmatizma.

Rad ću podijeliti na tri dijela. Najprije ću, na temelju određenih razlikovanja, smjestiti Sekstov pironizam u idejni kontekst skeptičke filozofije. Nakon toga prijeći ću na skeptički prijedlog za postizanje neuznemirenosti odnosno raspraviti o konstitutivnim elementima života koji se sastoji u slijeđenju pojava. U posljednjem ću koraku, na temelju nekih Sekstovih pretpostavki, pokušati otvoriti put mogućega izlaza iz vrlo neugodne situacije u kojoj se našlo naše znanje o svijetu te pokazati temelje filozofije koja ne bi bila »samoponištavajuća«, a mogla bi opravdati bogatiji život od onoga konformistički svakodnevnog, što prema skeptičkome kriteriju djelovanja jedino preostaje.

1. Mjesto pironizma unutar idejnog konteksta skeptičke filozofije

Prema jednome od niza razlikovanja, skepticizam može biti lokalni ili globalni,² pri čemu se *lokalni* skepticizam ograničava samo na neko određeno područje (npr. religije, morala, budućnosti itd.) za koje poriče da je glede njega moguće išta sigurno znati, dok *globalni* skepticizam »napada« sve tvrdnje za koje čovjek smatra da su istinite i da konstituiraju njegovo znanje o svijetu. Pironizam je oblik globalnoga skepticizma koji u potpunosti niječe svaki oblik znanja jer

1 Više o povijesnome kontekstu razvoja antičkoga skepticizma može se naći u sljedećim tekstovima: F. Grgić, Uvod: Sekst Empirik i antički skepticizam, u: Sekst Empirik, *Obrisi pironizma*, Zagreb, 2008, 1–42; J. Brunschwig i D. Sedley, Helenistička filozofija, u: P. Gregorić — F. Grgić — M. Hudoletnjak Grgić (ur.) *Helenistička filozofija: epikurovci, stoici, skeptici*, Zagreb, 2005, 2–4, 22–28; M. Burnyeat, Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?, u: P. Gregorić — F. Grgić — M. Hudoletnjak Grgić (ur.) *Helenistička filozofija: epikurovci, stoici, skeptici*, 429–433; J. Annas — J. Barnes, *The Modes of Scepticism: Ancient Texts and Modern Interpretations*, Cambridge, 1985, 10–18; T. Honderich (ur.), *Oxford Companion to Philosophy*. Oxford, 1995, 799.

2 Usp. J. Dancy, *Uvod u suvremenu epistemologiju*, Zagreb, 2001, 20; T. Honderich (ur.), *Oxford Companion to Philosophy*, 795.

prvenstveno ne može naći zadovoljavajući kriterij istine po kojem bi znanje bilo moguće. Stoga se pironovci suzdržavaju od suda o svemu i žive lišeni čvrstih vjerovanja, već prema tome kako im se stvari pojavljuju u danome trenutku i pod određenim okolnostima. Dakle, pironizam nije *metodički* skepticizam, kod kojega bi sveobuhvatna sumnja bila prvi korak istraživanja, nakon čega bi se došlo do sigurnoga temelja iz kojega je moguće izgraditi znanost.³ Suzdržavanje od suda o tome kako nešto uistinu jest nije neki preliminarni postupak ili misaoni pokus (kao u poznatim primjerima »mozga u bačvi« ili zlog demona koji nas vara) nego nešto na što smo prisiljeni svaki put kada se pokušamo kritički postaviti prema nekom argumentiranome određenju zbilje ili vjerovanju za koje držimo da je istinito. Za svaku tako postavljenu tvrdnju može se naći njoj oprečna ali jednako uvjerljiva tvrdnja, što dovodi u nepriliku oko davanja prednosti ijednoj od njih te se čovjek konačno mora suzdržati od pristajanja uz neku od suprotstavljenih strana.

No postavlja se pitanje oko čega se treba suzdržati u suđenju: oko svojstava koja se pripisuju zbiljskim predmetima ili uopće oko postojanja vanjskoga svijeta? Ako je riječ o prvome slučaju, govorimo o *esencijalnome* skepticizmu odnosno skepticizmu svojstava (eng. *property scepticism*), međutim, ako je postojanje danih predmeta stavljeno u pitanje, tada je riječ o *egzistencijalnome* ili objektivnom skepticizmu.⁴ Nije lako isključivo odrediti kojoj bi poziciji odgovaralo Sekstovo gledište. Iako u *Obrisima pironizma* možda ima elemenata objektivnoga skepticizma (*PH* I.99, *PH* I.134, *PH* I.15),⁵ ipak mi se čini da Sekst ne stavlja u pitanje postojanje stvari koje na različite načine aficiraju čovjeka, nego prije upitnim drži njihove opise kojima čovjek raspolaže, uvjeren da je u posjedu znanja. Da je atribucija svojstava stvarima za Seksta relativna pa stoga nepouzdana, može se iščitati na više mjesta (*PH* I.101, *PH* I.124, *PH* I.128, *PH* I.215, *PH* II.72–74), ali upravo zato on nikada i ne dijeli svojstva na bitna i prigodna (akcidentalna) jer su u cjelini upitna. Problem se javlja po pitanju može li se postojanje shvatiti kao svojstvo predmeta ili predikat koji mu se pridaje, pa bi tada i »jest« svakoga objekta postalo dvojbeno zajedno s njegovim okusom, bojom, veličinom, oblikom itd. Međutim, ako bi Sekst zaniijekao postojanje vanjskih predmeta, a pristajao na stanja na koja je prinuđen u skladu s predodžbom, to bi značilo da njegove predodžbe nastaju posve spontano (u umu), tj. bio bi prisiljen priznati da zastupa neku vrstu idealizma, što mu očito nije namjera. Naravno, pironovski skeptik suzdržat će se od svakoga nijekanja ili potvrđivanja te će, doktrinarno neopterećen, nastaviti istraživati.

3 Primjer postavljanja takve metodičke sumnje nalazi se u Descartesovim *Meditacijama o prvoj filozofiji*.

4 Usp. G. Fine, Sextus and External World Scepticism, *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 2003, 24, 342.

5 Preuzimam standardni način citiranja Sekstova djela prema kojem *PH* označava inicijale naslova *Obrisa pironizma* (*Pyrrhoneioi hypotyposesis*), rimski broj upućuje na knjigu, a arapski na broj stranice u grčkome izvorniku.

Ostaje još razlučiti je li Sekst Empirik *umjereni* ili *radikalni* skeptik. Naime, na više mjesta u *Obrisima pironizma* (*PH I.23*, *PH I.24*, *PH I.15*, *PH I.12*) nalaze se izjave da skeptik ne zastupa dogme te da sve što tvrdi izjavljuje »bez vjerovanja«⁶ (grč. ἀδοξάστως). Ako bi se te izjave shvatilo doslovno, iščitavajući da Sekst nastoji u potpunosti odbaciti vjerovanje, tada bi pironovski zahtjev zvučao mnogo radikalnije od onoga ostalih skeptika, za koje je problematično sigurno znanje, ali ne i vjerovanje. Obično se u literaturi koja se bavi epistemologijom spominje »trodijelno razjašnjenje« znanja,⁷ kao opravdanoga istinitog vjerovanja, pri čemu je za skeptike upitna upravo mogućnost opravdanja odnosno kriterija istinitosti našega vjerovanja. Ako Sekst zastupa gledište po kojemu se ne bi trebalo samo suzdržavati od suda i priznavati svoje (te argumentirano pokazivati i tude) neznanje, nego i izbjegavati vjerovanja o svemu što je čovjeku dostupno u opažanju i mišljenju; tada je zahtjev pironizma krajnje zaoštren, i čini se — neprovediv. Život bez vjerovanja dokinuo bi mogućnost ne samo teorijskoga i praktičnoga mišljenja, nego i svakodnevnoga djelovanja unutar zajednice s drugim ljudima, a naravno, s time i pironovskoga istraživanja. U ovim segmentima ljudsko se djelovanje ne može objasniti kao vođeno isključivo prirodnim porivima ili instinktom, sve ako je i potaknuto onim kako se stvari čovjeku pojavljuju.⁸ Skeptike su već i suvremenici optuživali za potpunu letargiju⁹ (usp. Burnyeat, 2005: 425) jer čovjek naprosto ne može živjeti potpuno lišen svake vrste vjerovanja, kojima je stalno vođen u svome svakodnevnom djelovanju i pomoću kojih objašnjava vlastite postupke.

Čini se da je Sekst bio svjestan ovih optužbi (*PH I.23*)¹⁰ te je ublažio pironovsko stajalište i već na samome početku (*PH I.13*) djela kojim se ovdje bavimo

6 U suvremenoj filozofijskoj literaturi povela se vrlo produktivna rasprava oko toga kako treba shvatiti skeptikova vjerovanja i njihovo navodno odbacivanje. Primjeri radikalnoga tumačenja nalaze se u: M. Burnyeat, *Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?*, te J. Annas — J. Barnes, *The Modes of Scepticism: Ancient Texts and Modern Interpretations*, a umjerenog u: M. Frede, *Skeptikova vjerovanja*, u: P. Gregorić — F. Grgić — M. Hudoletnjak Grgić (ur.) *Helenistička filozofija: epikurovci, stoici, skeptici*; R. Barney, *Appearances and Impressions, Phronesis* 37, 1992, 283–313; T. Brennan, *Criterion and appearance in Sextus Empiricus*, u: J. Sihvola (ur.), *Ancient Scepticism and the Sceptical Tradition*, Helsinki, 2000, 63–92.

7 Usp. Dancy, *Uvod u suvremenu epistemologiju*, 33.

8 Arkesilajeva tvrdnja da nam je za djelovanje potrebna samo prirodna dispozicija za reakciju u skladu s onime kako nas stvari aficiraju te da nam za to nije potrebno pristati uz vjerovanje (usp. M. Frede, *Skeptikova vjerovanja*, 404) zapravo može objasniti samo način na koji se aktivira djelovanje, ali ne može objasniti *karakter* samoga djelovanja. Na to što ćemo, kada i na koji način učiniti uvelike utječe cijela mreža pozadinskih vjerovanja koje uglavnom i ne moramo aktivno osvijestiti i na njih pristati, ali to ipak ne znači da bismo bez njih mogli djelovati. Primjerice, ako želim nešto napisati potaknut pojavom prijateljeva pisma, posegnut ću za olovkom sa stola a ne mrkvom iz hladnjaka upravo zato što vjerujem da ću uporabom pribora za pisanje uistinu i izvršiti svoje djelo. Vjerovanje je ovdje na drugome mjestu u lancu djelovanja: iz prvotnog impulsa nastalog pojavom, uz pomoć pozadinskoga vjerovanja o mogućim sredstvima i metodama za postizanje potrebnog učinka dolazi do određenoga djela.

9 Usp. Burnyeat, *Može li skeptik živjeti svoj skepticizam?*, 425.

10 Mislim da dio rečenice »budući da ne možemo biti potpuno nedjelatni« sugerira da su pironovci naišli na prigovor da sljedeći vlastiti nazor moraju završiti u potpunoj nedjelatnosti, što Sekst pokušava izbjeći tvrdeći da ukoliko je riječ o zastupanju dogmi u strogom smislu pironovci pri-

iznio umjereniju, rekao bih promišljeniju, inačicu shvaćanja života bez vjerovanja. U *Obrisima pironizma* (PH I.230) on razlikuje dva značenja riječi »vjerovanje«: u strožem smislu »vjerovati« znači pristati na ono što smo izabrali i čemu se snažno priklanjamo i predajemo, dok u slabijem ili širem smislu onaj koji vjeruje nekim stvarima jednostavno ih slijedi, prepušta se i ne protivi im se, ali bez izbora i snažnoga priklanja. Skeptik zagovara život bez vjerovanja upravo u smislu suzdržavanja od aktivnoga pristanka uz ono što čovjek vjeruje i gorljivoga zagovaranja vlastitih vjerovanja. On prihvaća stanja na koja je prinuđen u skladu s pasivnom predodžbom, ali izbjegava na temelju tih stanja konstruirati dodatna vjerovanja koja bi ga mogla dovesti do tvrdnji o neočitome (PH I.13). Upravo je taj dogmatski postupak zaključivanja s onoga kakve se nekomu stvari pojavljuju na ono kakve uistinu jesu za pironovca potpuno neprihvatljiv. No ako i ne pristaje niti uz jednu teoriju, školu ili znanstveni postupak, to ne znači da skeptik mora biti potpuno nedjelatan, dapače, njegov se život na prvi pogled uopće ne razlikuje od života svakodnevnoga čovjeka, ali daleko je od toga da bi iscrpio sve ljudima svojstvene mogućnosti.

2. Postizanje neuznemirenosti i slijedenje pojava

Pokretačka je snaga istraživačkih nastojanja pironovaca nada u postizanje neuznemirenosti (grč. ἀταραξία). Zbog nemogućnosti davanja prednosti ijednoj od suprotstavljenih dogmatičkih tvrdnji jednake uvjerljivosti, skeptik je prisiljen na suzdržavanje (grč. ἐποχή). Ovu mirnoću razuma na temelju koje se niti što niječe niti potvrđuje, »kao što sjena slijedi tijelo« (PH I.29) prati nepomućenost i mirnoća duše odnosno neuznemirenost. Skeptičku sposobnost suprotstavljanja pojava i misli nužno prate paraliza razuma i željena mirnoća duše. Međutim, ovaj prijelaz iz neprilike, dvojbe i besputnosti, zbog kojih se čovjek mora suzdržati od konačne presude o tome kako zaista stoji s nekom stvari, do duševnoga mira i nepomućenosti uopće nije sam po sebi jasan. O kakvoj je uopće mirnoći razuma i duše ovdje riječ? Očito ne o mirnoći kao »prirodnome mirovanju« protiv kojega Sekst iznosi argumente (PH III.115–117) u dijelu rasprave koji se bavi onime što dogmatici nazivaju »fizikom«. Duša prije može biti mirna u značenju moderne psihologije,¹¹ kao »pripadajuća« osobi koja ne proživljava neuroze, anksioznost ili frustracije. Nešto slično tim negativnim psihološkim stanjima, po Sekstovoj pretpostavci, nastaje kod ljudi koji teže za istinom, zbog »nepravilnosti u stvarima« koje istražuju i neprilike oko »davanja prednosti prilikom pristanka« (PH I.12). Pokušaj konačne presude oko toga što je istinito a što neistinito, dakle, ne dovodi do neuznemirenosti pa će se suzdržavanjem od toga navodno stići do željenoga cilja.

znaju vlastitu nedjelatnost, ali ukoliko je riječ o pridržavanju svakodnevnoga života, tj. pristajanju uz dogme u širem ili općenitijem smislu, tada pironovci nisu nedjelatni, odnosno s obzirom na ukupnost ljudske djelatnosti, oni »ne mogu biti potpuno nedjelatni«.

11 Iako suvremena psihologija »dušu« još samo ima u imenu, ali ju je odbacila kao predmet istraživanja, ono na što Sekst misli pod *uznemirenošću* upravo je »psihološka« uznemirenost.

Međutim, ako nas istina uznemiruje, zašto pironovci dalje istražuju? Na to pitanje moglo bi se odgovoriti da ih upravo njihova stalna otvorenost i nedavanje konačnoga pristanka na predmet istraživanja u znanostima čuva od stanja u koje su se doveli dogmatici. No ipak, skeptici sebe nazivaju filozofima (*PH I.4*, *PH I.5*, *PH I.210*, *PH I.229*, *PH I.236*) i istraživačima. Ako oni istražuju izbjegavajući se opredijeliti što je istinito a što nije, time zapravo nikada ne nalaze traženo i svako istraživanje mogu ponovo početi s istoga mjesta jer doista nema onoga što im može poslužiti kao čvrsta točka s koje mogu krenuti dalje. Pironovac na ovaj prigovor možda može odgovoriti: »S obzirom na to da smo u svome argumentiranom suprotstavljanju dogmaticima pokazali da čvrstog temelja ili kriterija istinitosti postavljenih tvrdnji ne može biti, a nesuglasje postoji i oko ispravne metode istraživanja, skeptik može po potrebi i u danome trenutku početi ponovno istraživati bilo koju stvar i s bilo kojeg mjesta na kojemu mu se pojavljuje.« Nezadovoljan odgovorom, dogmatik može postaviti sljedeći prigovor: »Budući da na taj način istraživanja nikada ne možete doći do nečega što biste mogli nazvati znanjem, koje je na neki način opravdano, počiva na načelima i daje određene odgovore, vaše istraživanje luta uokolo ne stižući nigdje te o mudrosti kojoj navodno težite ne može biti uopće govora jer vi ste skloni nekakvoj prepirci i kritiziranju, bez da dajete vlastita rješenja postavljenoga problema. Upravo u toj izgubljenosti boraveći, nesigurni u sve što vas okružuje, nikada nećete doći do neuznemirenosti koju tražite.« Međutim, na to bi pironovac mogao uzvratiti: »Upravo zato jer mi je jasno kako niti jedno od ponuđenih rješenja nije zadovoljavajuće ja se susprežem od pružanja novih. Ne želim biti dio nesuglasja i želim vam pomoći da uvidite da ste upravo vi ti koji lutate u mislima, baveći se stvarima koje vas neće dovesti do postignuća životne sreće. Moj cilj je praktičan i dobrohotan, potaknut željom da vam pomognem u izliječenju od bolesti. Ako bi se samo ja suzdržao od tvrdnji o zbiljnosti onoga što mi se ne daje vlastitim pojavljivanjem, na to se vi ne biste obazirali. Ovako razvijajući svoju skeptičku sposobnost, dovesti ću vas iznošenjem (protu)argumenata, kojima se i vi služite u vlastitom istraživanju, do željenog cilja suzdržavanja.«

Iz ovoga, konstruiranog ali mogućeg dijaloga između pironovca i dogmatika postalo je jasno da skeptičko istraživanje ima isključivo ili prvenstveno praktičnu funkciju. Njemu nije stalo do praznoga nadmudrivanja i omalovažavanja, nego do podizanja »kvalitete života« darovitih ljudi, koji pate od brzopletosti, taštine i neumjerenosti. Ostaje vidjeti kakav je taj skeptički neuznemireni život i je li uistinu vrijedan napuštanja težnje za posjedovanjem sigurnoga znanja.

Skeptici ne prihvaćaju nikakav *kriterij istinitosti* kojim se zadobiva uvjerenost u zbiljnost i nezbiljnost stvari, nego je mjerilo skeptičkoga nazora *kriterij djelovanja* kojega se pridržavaju čineći jedne stvari, a izbjegavajući druge (*PH I.21*). Oni djeluju slijedeći pojave, odnosno »držeći se pojava žive bez vjerovanja tako što se pridržavaju svakodnevnog života« (*PH I. 23*). Ali što su uopće pojave? Pojave (grč. τὰ φαινόμενα) su, Sekstovim riječima, sve stvari koje nas mimo naše volje prisiljavaju na pristanak u skladu s pasivnom predodžbom (*PH I.19*). Pojave

nisu samo opažljive stvari (grč. τὰ αἰσθητά)¹² — pojaviti se može bilo što i na bilo koji način, također i u mišljenju. Upravo stoga što utisci nastaju pasivno, tako što stvari čovjeka aficiraju na različite načine, na njih se ne može ne pristati. Skeptik priznaje vlastita stanja odnosno načine na koje mu se stvari pojavljuju. Međutim, pojave i izjave nastale na temelju njih, kojima se izvještava kakvo se nešto čini, uopće nisu predmet istraživanja. Sporno je nešto drugo: jesu li stvari uistinu kakve se pojavljuju. Ako je zbilja ili stvarno stanje stvari koje ne ovisi o čovjekovoj mogućnosti predočivanja nekako dostupna, tada je moguće da je čovjek u posjedu objektivno vrijednoga znanja. Dogmatici su ti koji tvrde da su našli istinu ili da se ona ne može naći, ali kako i oni uvijek imaju posla samo s pojavama, žive u zabludi da otkrivaju kakve su stvari po prirodi i da doprinose širenju vlastitoga udjela u mudrosti. Jer kako se stvari pojavljuju ovisi o čovjekovim dispozicijama, o okolnostima koje ih prate, kontekstu u kojem ih se susreće, određenome trenutku i stanju u kojem se nalazimo, prema tome, iste se stvari ljudima pojavljuju različito te se nesuglasje oko toga kakve su one zapravo uopće ne može riješiti.

Pretpostavka skeptika je da ako nešto uistinu jest, onda jest uvijek i svakomu takvo, te ne može doći do neslaganja oko toga kako se pojavljuje.¹³ Istina i znanje nužno su upućeni na zbiljsko stanje stvari, ali čovjeku su stvari dane samo vlastitim pojavljivanjem, a vjerovanja kojima se vodi pristajući na njihovu istinitost nastala su neizravno, na temelju nestalnih predodžbi pomoću kojih se nikada ne može doći do istinskoga određenja kakve su stvari po sebi, neovisno o ljudima koji su njima aficirani na različite načine. Ali, uzmimo primjer klupe u parku kraj koje prolazi nekolicina prolaznika. Prvi će osjećajući bol u nogama sjesti na nju kako bi se odmorio. Drugi je promatra kao oronuli artefakt koji nagrđuje ljepotu prirode u parku. Treći je vidi kao kopiju klupa kakve je vidio u nekom bečkom parku i uspoređuje ih s onim u engleskim vrtovima. U četvrtom ona budi sjećanje na djevojku s kojom se prvi put poljubio i za njega je ona od posebnog značaja. I dok prvome pruža čvrst oslonac nekome se ističe upravo po krhkosti koju je pokazala u srazu s teškim kamenom. Sljedeći prepoznaje čelik i bukvinu od koje je sazdana, a onaj nakon njega njezin nesimetričan položaj u odnosu na druge klupe uz stazu itd. Očito da je ovdje riječ o tome da se ista stvar pojavljuje različito, ali jesu li pojave ovdje u sukobu? Vlada li među onima kojima se ista stvar pojavljuje nesuglasje? Iz ovoga bismo zaključili — ne. Pa tko onda zna što se zbilja krije iza pojave? Ne zna nitko u apsolutnom smislu, ali svi mogu biti u posjedu objektivnog znanja. Ali kako je uopće tako nešto moguće?

12 Iako ih na samome početku *Obrisa pironizma* (PH I.9) Sekst upravo određuje kao opažljive stvari, to nije u skladu s kasnijom uporabom u djelu, usp. »svakom argumentu koji istražujem, a koji na dogmatski način nešto dokazuje, *pojavljuje* mi se kao suprotstavljen drugi argument koji na dogmatski način nešto dokazuje, a koji mu je s obzirom na uvjerljivost ili neuvjerljivost jednak« (PH I.203). Prema tome, i suprotstavljeni argument može biti ono što se pojavljuje, a u svakom slučaju nije »opažljiva stvar«.

13 Nesuglasje je za Seksta prvi znak da dogmatici ne raspolažu znanjem o zbiljnosti ili nezbiljnosti, mada kasnije priznaje da je »istina po svoj prilici rijetka« (PH II.43), konačno zaključuje da »ništa nije istinito« (PH II.94).

Upravo stoga jer svatko pojavu tumači iz vlastite perspektive i u skladu s vlastitim iskustvom i pozadinskim znanjem; svako od ovih tumačenja može biti istinito u okviru određenoga konteksta i u njemu postavljenih uvjeta, a da opet s obzirom na to kako je po sebi ono što ih je aficiralo i proizvelo predodžbe koje su povezali svatko na svoj način svaka od ovih tvrdnji bude posve indiferentna samoj stvari i prividna s obzirom na njenu »zbiljsku prirodu«. Ako bi se govorilo posve dosljedno, ne bi se moglo naći na temelju čega se ima uopće pravo tvrditi da se »ista« stvar pojavljuje različito s obzirom na... Sama stvar pojavljuje se zajedno sa svojim svojstvima, odnosno upravo na temelju različitih svojstava — predodžbi nastalih djelovanjem nečega na čovjekovu moć predočivanja — konstituira se predmet. *Predmeta* opet ne može biti ako sama stvar nije »iskoračila« *pred* čovjeka koji se onda na različite načine intencionalno odnosi prema njoj. Jednako tako, ako stvar na njega ne djeluje, različito pokazujući vlastitu prisutnost, ona ne postaje predmet jer ga ne susreće, dakle isto je kao da je i nema. Ipak, na temelju čovjekove sposobnosti povezivanja predodžbi, moći sjećanja koju prihvaća i Sekst¹⁴, ali i anticipacije mogućega iskustva, moguće je predmet dovesti u prisutnost i bez »vanjske« stvari koja nas izravno aficira. Što se uopće ovime želi reći? Sama činjenica da ne možemo ništa znati o stvarima koje nam se ne očituju, kao ni o tome što to uistinu na nas djeluje tako da u nama rada predodžbe o svijetu, s čime bi se, zastupajući jedno umjereno kantovsko stajalište, mogli složiti sa Sekstom, ne znači nužno da ne možemo biti u posjedu objektivnoga znanja budući da se sami objekti konstituiraju u našem svjetsko–povijesnome (intersubjektivnom) iskustvu. Neće, nadam se, nitko misliti da bi moglo biti »daske«, »tornja«, »kišobrana«, »riječi«, »Atlantika« ili bilo kojeg predmeta kojega prepoznamo, imenujemo i smještamo u određeni kontekst znanja, upravo takvih po sebi ili po prirodi, dakle, neovisno od ovoga svjetsko–povijesnog iskustva koje se posreduje u jeziku. Ovo ne znači da smo mi naprosto spontano proizveli same stvari s kojima uvijek imamo posla, nego da ih određujemo kao ovaj ili onaj predmet u različitom odnošenju prema onome kako nam se one pojavljuju. Moguće je da ista stvar bude mnoštvo različitih predmeta s kojima općimo u iskustvu (neka stvar u različitim sferama čovjekova odnošenja prema njoj može biti »Sunce«, »izvor svjetlosti«, »izvor topline«, »božanstvo«, »planet«, »ono što omogućuje život na Zemlji«, »ono prema čemu određujemo svoj položaj u Svemiru«, »ono prema čemu se mjeri vrijeme« i sl.), ali jednako tako i da našim predmetima ne odgovara ništa neovisno o jeziku. Stoga je naše objektivno znanje i vjerovanje moguće, ali samo kao znanje i vjerovanje o predmetima ili objektima, a ne kao znanje ili zastupanje vjerovanja koja se tiču zbilje stvari po sebi.

Pozitivnom rješenju vratit ćemo se kasnije; sada ostaje rastumačiti četverostruko načelo ili obrazac skeptičkoga djelovanja u svakodnevnome životu (*PH* I.23–24), prema kojemu skeptik bez vjerovanja slijedi stvari kako

14 Zajedno s komemorativnim znakovima (*PH* II.100). U objašnjenju komemorativnoga znaka, Sekst daje primjer slučaja dima i vatre, pri kojemu očit znak (dim) navodi na to da se podsjetimo onoga što je bilo uočeno zajedno s njim, a trenutno je neočito (vatra).

mu se pojavljuju. Prvo što mi se čini problematičnim upravo je postojanje nekog točnoga kriterija djelovanja kojega se pridržavaju skeptici. Zašto se svakodnevni život treba sastojati baš od tih četiriju stvari koje navodi Sekst? ¹⁵Na temelju čega je nastala ta podjela? Može li se slijediti neko načelo na temelju onoga što se pojavljuje (*PH I.17*) ako je pojava svakomu različita, nestalna i pasivna? Ili se neke pojave mogu prihvatiti kao mjerilo ili kriterij, što ih čini pouzdanijima od drugih te mogu poslužiti kao načela kojima smo vođeni u djelovanju? Je li to što navodi Sekst dovoljno da bi se odgonetnulo što nam je u danom trenutku činiti, a što ne? Može li se uopće djelovati bez uvjerenosti u to da je ono što radimo ispravno, korisno ili vrijedno truda?

Sekst je vrlo škrt u objašnjenju vlastitoga stajališta i iznosi ga u samo nekoliko rečenica. Skeptici su tako najprije podložni vodstvu prirode, odnosno sposobni za opažanje i mišljenje. Međutim, što je s drugim prirodnim sposobnostima: htijenjem, osjećanjem, uobražavanjem, sjećanjem, anticipiranjem itd.? Možda je sve to Sekst obuhvatio pojmom »mišljenje«, no očito je da ono za skeptika ima točno određenu granicu: ne smije se protegnuti na ono neočito niti usmjeriti na tvrdnje o zbiljnosti predmeta mišljenja. Odnos razumijevanja i mišljenja također nije jasan. »Mišljenje« biva shvaćeno kao »puko mišljenje«, koje nije upućeno na tvrdnje o zbiljnosti stvari o kojima argumentira, dakle nije spoznaja u strogom (stoičkom) smislu riječi kao »pristanak na spoznajnosnu predodžbu« (*PH II.4*). Razum, ako uopće postoji, polazeći od osjetila, prisiljen je iznositi različite i sukobljene tvrdnje (*PH II.63*), vara se jer se i njegovi »vodiči« varaju (*PH I.99*) te ne može biti kriterij spoznaje kako zahtijevaju dogmatici. Nadalje, u svakodnevnom životu, osim što neizbježno opaža i misli, skeptik djeluje prema nužnosti svojih stanja koja ga tjeraju na zadovoljenje bioloških potreba. On mora biti aktivan kako bi utažio žeđ i glad, pronašao odgovarajući zaklon, partnera za prokreaciju i sl. Međutim, u prvim dvama »prirodnim« zahtjevima za neuznemiren život još se ne vidi nikakva posebnost ljudskoga života prema onome ostalih sisavaca. I životinje na višem stupnju razvoja vjerojatno također opažaju i proživljavaju neke kognitivne procese te neizbježno teže zadovoljenju vlastitih potreba kako bi održale svoj opstanak i opstanak vrste kojoj pripadaju. Druga dva dijela četverostrukoga kriterija više su takoreći »ljudska«. Prema prvome, skeptik živi u skladu s običajima svoje zemlje, zakonima i institucijama, prihvaćajući da je pobožnost dobra, a nepobožnost loša. Prema drugome, on se bavi određenim umijećima. Dakle, skeptik slijedi što mu je određeno činiti kako bi mogao biti dio zajednice, ali nije taj koji određuje pravila, niti ih kritički propituje. On radi kako rade drugi, prihvaća da je pobožnost dobra, ali suzdržava se oko tvrdnje o postojanju bogova, koji su nešto neočito. Skeptik ne teži postignuću vrline (*PH I.17*) ili bilo kojega drugog dobra, jer to je nešto oko čijega određenja ne postoji

15 Opređeljujem se za tumačenje po kojem su četiri komponente svakodnevnoga života opis skeptičkoga života i preporuka za neuznemirenost (usp. F. Grgić, *Uvod: Sekst Empirik i antički skepticizam*, 369). Ako bi četverostruko načelo bilo izlučeno iz onoga što se Sekstu pojavljuje kao svakodnevni život (a bila bi to vrlo sužena slika), tada ono ne bi moglo postati *mjerilo* ili kriterij po kojem treba djelovati.

suglasje. Vrijednosti se pojavljuju kao relativne među ljudima pa se po pitanju njih treba suzdržati i jednostavno prihvatiti tradiciju kojoj pripadamo. Ovisno o društvenim potrebama i vlastitim sposobnostima, treba se latiti određenoga umijeća kako bi zajednica kojoj pripadamo mogla funkcionirati skladno kao zdrav organizam, a mi se ne bismo prepustili pretjeranom dosadivanju.

Teško se oteći dojmu da je preporuka za ovakav pasivan, konformistički i sadržajno siromašan život nastala iz čiste neprilike, radi izbjegavanja prigovora o skeptičkoj nedjelatnosti u svakodnevnome životu. Svaka složenija radnja u koju bi bio uključen zahtijevala bi od skeptika nešto što odbacuje: uvjerenost u ispravnost vlastitih vjerovanja i postupaka, a također i vodstvo unaprijed postavljenim vrijednostima (djelovanje prema koncepciji pravednosti, moralnim normama, načelima i metodama određene znanosti, ideji koja se ostvaruje u umjetničkom ili tehničkom djelu, koristi za opću dobrobit i blagostanje itd). Pri nekoj dugotrajnijoj i složenijoj radnji s ciljem ostvarenja određenih vrijednosti čovjek ne može djelovati kako mu se trenutno nešto pojavljuje, nego mora biti vođen trajnom dispozicijom koja traži rješenja u različitim situacijama i pod različitim okolnostima u kojima se nalazi u svrhu postizanja onoga čemu se teži. S druge strane, skeptik samo izabire nešto od ponuđenih stvari koje mu se pojavljuju u životu, prepušta im se i neuznemireno istraživa, neopterećen suvišnim i nesigurnim zahtjevima što su ih drugi istraživači stavili pred sebe, ali ih ne mogu zadovoljavajuće ispuniti. Moramo li poslušati Seksta, prihvatiti skeptički nazor i ograničiti svoja nastojanja na ovaj način?

3. Kritički fenomenalizam i perspektivizam kao pozitivno rješenje prijepora između skeptika i dogmatika

Filozofija klasičnoga razdoblja grčke filozofije — Platonova i Aristotelova — pojave shvaća kao »ono opažljivo« i suprotstavlja im »ono mislivo« o čemu jedino može biti znanja. Ova podjela na »dva svijeta«, predmeta opažanja i predmeta mišljenja, već je na neki način napuštena u Sekstovoj filozofiji, iako će je tek Kant u svojoj kritičkoj fazi potpuno odbaciti.¹⁶ Skeptik je taj koji suprotstavlja predmete mišljenja pojavama. Tek ono što se nikada ne može očitovati vlastitim pojavljivanjem, ali se može označiti nedozvoljenom uporabom razuma, jest »ono neočito« na što pironovac ne pristaje i čega zbiljnost argumentirano napada. U svome opažanju i mišljenju čovjek ima posla uvijek samo s predodžbama, a nikada sa samim stvarima, stoga ne može tvrditi da je u posjedu istine. Kako naše tvrdnje mogu izražavati samo stanja nastala u skladu s pasivnom predodžbom, a nikada se ne dotiču stvari kakve su po sebi, nego kako nam se pojavljuju, one ne mogu tvoriti objektivno vrijedno i neupitno znanje. Oni koji tvrde da raspoložu istinom o stvarima skeptik lako dovodi u nepriliku oko davanja prednosti sukobljenim stavovima i podliježu različitim pogreškama u zaključivanju pokušavajući opravdati svoje navodno znanje.

16 Usp. I. Kant, *Kritika čistoga uma*, Zagreb, 1984, 133–142.

Međutim, ako se oslobodimo ove nedozvoljene uporabe razuma koja nas vodi preko granice mogućega iskustva, to ne znači da moramo napustiti objektivno znanje kojim raspoložemo i živjeti bez vjerovanja. Možda istina i mogućnost njezina opravdanja nisu nužno vezani uz zbiljsko stanje stvari koje nam je, kako tvrde skeptici, skriveno. Možda se u pojavljivanju stvari može naći određena pravilnost i siguran oslonac koji je potreban koherentnomu iskustvu. Lučiti vanjski svijet i suprotstavljati ga privatnim stanjima nije nešto što nužno trebamo činiti. Ta podjela nastaje naknadno, i to na temelju jedne izvorne povezanosti. Iskustvo pojedinca koji izvještava o stanjima u kojima se nalazi možda je uvjetovano nekim vjerovanjima koja su neizbježna, ali nisu puko privatna.

Svijet se općenito može promatrati kao organska povezanost bića koja se nužno pojavljuju upućena jedna na druge, na različite načine usmjerena jedna na druga: silama privlačenja i odbijanja, biološkim potrebama, nagonima, voljom, opažanjem, vjerovanjem, kretanjem, iskazivanjem, osjećanjem, razumijevanjem, uobražavanjem itd. U svakome od tih djelovanja biće je uvijek vani, kod drugih bića, s njima na ovaj ili onaj način u određenome odnosu. Svaka stvar, ukoliko nam se, kao svjesnim bićima, pojavljuje, »za nas« je predmet, a na neki način i mi smo njezin predmet, postavljeni pred stvar koja na nas djeluje te čak i sebe određujemo prema toj aficiranosti. Vanjski i unutarnji svijet jedan su te isti, a naknadno razgraničeni mogu egzistirati samo hipotetički.

S obzirom na ono kako mu se neka stvar pojavljuje, čovjek ju konstituira kao neki određen predmet. Dakle, svi predmeti naša su »postignuća«, ali ne nastaju spontano, nego su potaknuti onim prema čemu čovjek uvijek stremlji u ukupnosti intencionalnosti. Upravo smo predmete i u mogućnosti razlikovati jer smo ih i »izgradili i oblikovali« s obzirom na te razlike. Naše su predodžbe kontinuirano povezane, inače sjećanje, anticipiranje, govor, zaključivanje itd. ne bi mogli biti mogući — tako predodžbe potaknute pojavom uvijek povezujemo u ovaj ili onaj predmet. No čak i pored naše pretpostavke da nam je prava narav onoga što nam se pojavljuje nekako prikrivena, mi se u svakodnevnome ophođenju prema stvarima moramo odnositi kao da su uistinu takve kakvima se pojavljuju i one to doista jesu, ali samo s obzirom na uvjete našega mogućeg iskustva. Ukoliko neka pojava nije odgovarajuća odnosno ne može se konzistentno uklopiti u cjelinu mogućega iskustva, čovjek ju smatra tek prividom. Međutim, iz koherentne cjeline predodžbi i konteksta u kojoj su izrečene, tvrdnje o pojavama mogu biti opravdane ili neopravdane. Dakle, istinite s obzirom na druge prihvaćene tvrdnje koje čine cjelinu i slažući se s predmetima, koji nisu negdje »izvan«, u području neočitoga.

Iskustvo u kojem se predmeti pojavljuju, i na temelju čega se izgrađuju objektivno vrijedna znanja, nije moje ili tvoje privatno iskustvo odcijepljeno od onoga drugih bića. Intersubjektivno iskustvo »živi« u jeziku koji objedinjuje značenja predmeta i izjava koje ih se tiču, i kao stalno dinamičan oblik širi se uslijed novih pojava uklopljenih u znanja o tim istim predmetima. Svakako je točno da pojava može biti nestalna. Iz različitih perspektiva, stvari se različito pojavljuju. Međutim, promjenom perspektive predmet se postavlja u drugi kon-

tekst znanja, čineći ga drugim predmetom, dakle »ista stvar« može postati nešto drugo. Ipak, to nije ništa gore po znanje jer ukupnost različitih perspektiva čini svjetsko–povijesno iskustvo koje se ostvaruje u jeziku (govornome, simboličkome, jeziku pokreta, aritmetičkome i geometrijskome jeziku razmjera itd.) i tako nastaju različita objektivno vrijedna znanja, određena pravilima i metodama za svako pojedino zahvaćeno područje predmeta. Ono što mi se pojavljuje tumačim tvrdeći to, i istinitost takvoj tvrdnji pripisujem ukoliko nije proturječna s drugim tumačenjima unutar određene perspektive (opažajnog znanja, matematičkoga znanja, logičkoga znanja, prirodoznanstvenoga znanja itd). Moguće je i da uslijed neke nove pojave sama načela takvoga znanja bivaju poljuljana, ali tada se ona mogu korigirati i otvoriti novu perspektivu koja dalje vodi istraživanje.

Različitost perspektiva iz kojih opisujemo zbiljnost predmeta ne mora nužno značiti nesuglasje, kao što ni relativnost svega (*PH* I.137–140) ne znači da trebamo izbjegavati vjerovanja i opovrgavati mogućnost znanja. Konačno, kako su naša znanja koja imamo o svijetu, koliko god nestalna, ograničena i na prvi pogled proturječna, ipak u mogućnosti pružiti mnogo bogatiju, aktivniju i kvalitetniju egzistenciju čovjeku od one koju preporučuju skeptici, pa čak i pod cijenu uznemirenosti koja ponekad obuzima onoga koji istražuje istinu, Sekstov kriterij djelovanja može se prihvatiti samo pod određenim uvjetima: ako nije isključivo usmjeren na četverostruki obrazac svakodnevice i ako dopušta mogućnost opravdanih istinitih vjerovanja na temelju samih pojava. Tako nešto, nažalost, ne nalazi se u tekstu *Obrisa pironizma* kojim smo se ovdje bavili.

On Sextus' Criterion of Skepticism

Nebojša Mudri*

Summary

*This article closely examines the criterion, aim and main basic principle of the Sceptic School by focusing primarily upon the issues that Sextus Empiricus addressed in his renowned work titled, *Outlines of Pyrrhonism*. The discussion will be centered on the question of what 'adhering to appearances' means which, according to Sextus, serves as the criterion or standard of action for those who do not adhere to dogmas, and secondly, what would be the nature of such a life and the direct consequences thereof? It is the author's opinion that the skeptical life, as depicted in the first volume of *Outlines of Pyrrhonism* is deficient, undesirable and in fact an impossibility for human beings, and that the end result of the skeptic's endeavours is not worth abandoning one's knowledge for. By broadening Sextus' notion of τὰ φαινόμενα, while retaining his critique of doctrinal philosophy, the author argues from a moderate Kantian perspective, that skepticism is not the only acceptable mode of philosophical inquiry, and that there exists a course which would maintain the possibility of knowledge in the essential areas of human life without sinking into dogmatism.*

Key words: Pyrrhonian skepticism, adhering to appearances, tranquility, epoché, perspectivism

* Nebojša Mudri, Prof., Doctorand at the University of Zagreb, Croatian Studies, Postgraduate Course in Philosophy, E-mail: nmudri@gmail.com

